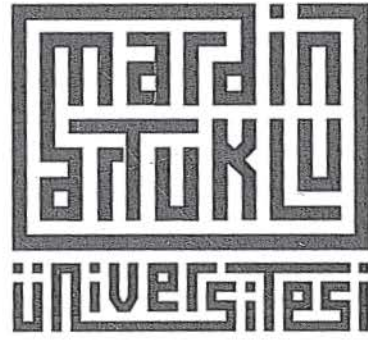


ULUSLARARASI MİDYAT SEMPOZYUMU
(7-9 Ekim 2011)

INTERNATIONAL MIDYAT SYMPOSIUM
(7th-9th October 2011)



SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
SYMPOSIUM PAPERS



Kadim Arap Kültürünün Midyat Halkının Gündelik Yaşamına Yansımaları

Reflection of Ancient Arabic Culture on Daily Life of People of Midyat

Ahmet Abdülhadioğlu*

Özet

İslam öncesi dönemi de hesaba kattığımızda tarihteki varlıkları M.Ö. 1200'lü yıllara dayanan ve M.Ö. 853 yılında 3. Salamanasar'ın yazıtlarında zikredilen Araplar, kadim bir kültüre ve bu kültürün beraberinde getirdiği zengin bir geleneğe sahiptir. İslam'ın zuhuru ve fütuhatla birlikte dünyanın muhtelif cihetlerine yönelen ve büyük medeniyetler inşa eden Arapların Turabdin mntikasına gelmeleri 7. yy.'da Hz. Ömer dönemine rastlar. Bu fütuhat neticesinde Turabdin ve civarını mesken edinen ve buranın İslamlaşmasında önemli pay sahibi olan Araplar, bugüne kadar varlıklarını devam ettirmiş, bir arada yaşadıkları cemiyete entegre olmanın yanında aynı zamanda farklı bir dili, kültürü ve hatta edebi mirası da günümüze kadar taşıyarak kültürel manada yaşadıkları mntıkaya önemli bir zenginlik katmışlardır.

Bu çalışmada asırlardır söz konusu mntıkada yaşayan, Arapça konuşan, Arapça düşünen Turabdin Araplarının (Muhallemler), kadim bir kültürün de beraberinde getirdiği etkileşimle, gündelik hayatlarında bu kültürü nasıl yaşattıkları örnekleriyle anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Araplar, Fütuhat, Turabdin, Kadim Arap Kültürü. Muhallemler, Mihellemi, Mahalmi

Abstract

When the pre-Islamic period is taken into consideration, entity of Arabs goes to B.C. 1200 and firstly cited in the 3rd Salamanasar's tablet in B.C. 853. Therefore, Arabs have an ancient culture and a rich tradition along with this culture. With the emergence of Islam and conquests, Arabs tended to the different areas in the world and built big civilisations. Turabdin region was conquered by Arabs in the period of Hz. Omar caliphate. As a result of this conquest, Arabs who were settled in the Turabdin region had a great contribution to the Islamisation of the region. During time Arabs of the region in one side while integrated to the society whom they live together on the other side they enriched the cultural life of the region with maintaining a different language, culture and literary heritage until now.

In this study, the reflections of this ancient culture in the daily life of the Turabdin Arabs (Muhallemlis) living in the region for centuries, and speaking and thinking Arabic.

Keywords: Arabs, "fütuhat", Conquest, Turabdin, Ancient Arabic Culture, Muhallemlis, Mhallami, Mhalmities

* Öğr. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi

Giriş

Cemiyetleri, medeniyetleri, milletleri bir arada tutan, onları sâir medeniyet ve cemiyetler içinde mümeyyiz kılan bazı hususiyetler bulunmaktadır. Bu hususiyetlerden biri de cemiyetler tarafından nesilden nesile, mâziden müstakbele nakledilmek suretiyle yaşatılan müşterek kültür ve bu kültürden mütevellid, bu kültürün bir yansıması olan adet ve geleneklerdir. Farklı coğrafyalarda yaşayan, fakat sahip oldukları kültür, yaşattıkları gelenek ve görenekleri birbirine benzer sayılabilecek insan topluluklarını birbirine bağlayan, geçmiş asırların birinde aynı coğrafyada buluşturan, bir araya getiren yine bu kültürdür.

Modern çağda yazı dili olmayan ya da konuştuğu dil ile yazdığı dil farklı olan topluluklara ait kültürün aktarımı daha zor olmaktadır. Bu anlamda dezavantaja sahip bu topluluklara ait gelenek-görenek ve kültürlerin unutulması kaçınılmaz olmaktadır. Bunu aşmanın bir yolu unutulmaya yüz tutmuş bu kültür ve geleneklerin yazıya aktarılması, müşterek bir toplumsal hafıza oluşturma yolunda hatıralarda kalanların hayata geçirilmesi ve bu suretle kaybolan bu kültürleri sağlıklı bir şekilde gelecek nesillere aktarmaktır. Bu çalışmanın amaçlarından biri de kökü geçmişe, asırlar öncesine dayanan bir kültürü ve bu kültürün yakın geçmişe kadar ve kısmen günümüzde toplumsal hayattaki yansımalarını aktarmaktır.

Çalışmamıza mevzu bahis olan ve Turabdin (Midyat ve çevresi) mıntıkasında asırlarca varlıklarını sürdüren Arapların (Muhallemler) bu mıntıkadaki varoluş serüvenleri anlatılacak, Kadim Arap kültürüne ait kültür ve ananeleri günümüze kadar nasıl taşıdıkları ve gündelik yaşama bunları ne şekilde yansıttıkları farklı başlıklar altında örnekleriyle anlatılacak, burada yaşayan insanların dil, gelenek-görenek, adet ve alışkanlıkları üzerinden yorumlanacaktır. Çalışma süreci boyunca literatür çalışması yanında alan taraması da yapılmış bu amaçla sözü edilen mıntıkada ve civar köylerde yüze yakın kişiyle görüşülerek çalışmaya kaynaklık edebilecek anlatılar, atasözleri, gelenek ve görenekler üzerinden konuşulmuş ve anlatılanlar kayıt altına alınmıştır. Yapılan görüşmelerde özellikle yaşlı kimseler tercih edilmiştir.

Mevzuya geçmeden önce bölgede yaşayan bu insanların tarihsel süreçteki varlıklarından bahsedilecektir.

1.Turabdin Araplarının (Muhallemler) Tarihi Kökeni

Turabdin mıntıkasındaki Arapların bu mıntıkaya yerleşmeleri ve farklı kültürlerle etkileşimleri, hayat tarzları, lehçeleri, gelenek ve görenekleri ve Turabdin mıntıkasıyla ilgili gerek Arap ve Süryani kaynakları, gerekse müsteşriklerin eserlerinde zikrettikleri, bizlere geniş bir malumat vermektedir. Buradaki Araplarla ilgili yazdığı “el-Muhallamiyya” isimli eserinde Abdulkadir Osman şunları zikretmektedir: “*Muhallemi diye adlandırılan ve halen Tur Dağı'nın güneyinde Turabdin (Midyat ve çevre köyler) diye isimlendirilen mıntıkada varlıklarını sürdüren Araplar, Muhallemler bin Zuhel bin Şeyban'a bağlı olan bir aşirete dayandırılırlar*” (Osman, 2009: 64).

Söz konusu mıntıkaya ismini veren Turabdin Dağı ile ilgili olarak da, bir ucu Cudi dağına kadar uzanan, Cezireti ibn Ömer, Mardin, Nusaybin, Diyarbakır ve Siirt

arasında kalan bir dağ olduğu (Afram, 1963: 12) şeklinde bilgi yer almaktadır. Yine bu mıntıkada yaşayan Arapların tarihin hangi döneminde buraya geldikleri ve hangi kabile ya da kabilelere müntesip oldukları hususunda farklı görüşler bulunmaktadır.

Tarihçilerin Turabdin diye isimlendirdikleri mıntıkada yaşayan Araplar'ın (Muhallemler) Yemen'den çıkarak farklı muhitlere yayılan Beni Hilal Kabilesine mensup oldukları ve Sultan Hasan'ın soyundan geldikleri şeklinde rivayetler yanında iki ayrı dönemde geldikleri yönünde rivayetler de bulunmaktadır. İslam öncesi dönemde gelenler Bekir bin Vail, Şeybenliler, Tay ve Cuburiler olup Yukarı Mezopotamya ile İdil ve Midyat çevrelerine yerleşmişlerdir. İkinci dönemde gelenler ise İslami fetihler döneminde geldikleri iddia edilmektedir. (Tan, 2011, s.348). İslami Dönemde bu bölge İyaz bin Ğanam komutasında Hz. Peygamberin ashâbından Hâlid bin Velid, Mu'az bin Cebel ve Saad bin Zeyd'in de aralarında bulunduğu İslam orduları tarafından miladi 639 yılında fethedilmiştir. (Tan,2011,s.49)

Muhallemlerin bölgedeki varlığı ve tarihi kökenleri ile ilgili farklı kaynaklarda verilen mâlumâtın aksine, Keldani din adamı Joseph Tfinkdji Muhallemlerin tarihi süreç içinde mıntıkadaki varlığı ile ilgili farklı görüşler zikretmektedir. Joseph Tfinkdji, Yakubi Patrik Ignace-Ismael'in (1333-1366) idaresi döneminde büyük bir açlığın meydana geldiğini ve fazlasıyla katı olan et yememe perhizinin kaldırılmasını isteyen cemaatinden bir grubun isteklerine olumsuz cevap verilmesinden dolayı din değiştirip Müslümanlığa geçerek Muhallemler grubunu oluşturduklarını iddia etmektedir. (Yousif, 2011, s.86)

2.Turabdin Bölgesinde Konuşulan Lehçe

Midyat ve çevre köylerinde konuşulan Arapça'nın fasih Arapçaya yakınlığı ve Mardin Arapçasıyla birlikte Arapçanın bir lehçesi olarak kabul edilmesi, İsviçreli Prof.Dr.Albert Socin (1844-1899), Alman Prof.Dr.Gotthelf Bergstrasser (1886-1933) ve Hans Jürgen Sasse ile Romanyalı Prof.Dr.George Grigore gibi bir çok şarkiyatçının ilgisini çekmiş bunun neticesinde ismini saydığımız bu şarkiyatçıların birçoğu bölgeyi ziyaret edip araştırmalar yapmış, bu alanda mühim çalışmalar ortaya koymuşlardır.Hans-Jürgen Sasse'nin 1971 yılında kaleme aldığı "Linguistische Analyse des Arabischen Dialekts der Mhallamiye in der Provinz Mardin", Prof.Dr.Albert Socin'in "Der neuaramäische Dialekt des Tur Abdin" ve Prof.Dr. George Grigore'un "L'arabe parlé à Mardin" isimli eserleri bunlardan birkaçıdır.

Turabdin'de konuşulan Arapça lehçesi, Süryanice, Türkçe gibi dillerden etkilenmiştir. Konuyla ilgili Alman şarkiyatçı Hans Jürgen Sasse, Muhallemlerle ilgili eserinde, örnekler üzerinden geniş bilgiler vermektedir. Müellif, çeşitli kaynaklara da dayanarak burada konuşulan lehçeye "Kıltu" (كلت) Lehçesi" ismini vermektedir (Sasse, 1971, s.7). Yine burada yaşayan Muhallemlerle ilgili mühim çalışmaları bulunan Abdulkadir Osman ve Hasan İsmail (2004, s.308), Turabdin mıntıkasında konuşulan lehçenin Musul lehçesine yakın olduğunu ve her iki lehçenin de "fushâ" Arapçaya en yakın lehçelerden olduğunu söylemektedirler. Prof.Dr.Gotthelf Bergstrasser ise Arapçanın on farklı lehçesini zikrederken Mardin lehçesini el-Cezire ve Irak lehçelerinden saymaktadır (Bergstrasser, 2006, s.112).

Muhallemlerin konuştuğu bu lehçede, uzun bir tarihi süreç içinde muhâfaza ettikleri ve bugün belki de Arapça konuşan birçok kişinin ancak sözlüğe bakarak anlamını bilebileceği kelimeler kullanılmaktadır. Türkiye'nin doğusunda geziler yaparak bölgenin etnik ve dini yapısı hakkındaki gözlemlerini yazan İngiliz Sir Mark Sykes (1879-1919) bölge ile ilgili izlenimlerini aktarırken burada konuşulan Arapça lehçe ile ilgili "Buradaki Muhallemler garip bir Arapça konuşuyorlar." (Osman,2009,s.128) diyerek bu lehçenin diğer ülkelerde konuşulan lehçeden farklılığına işaret etmektedir.

"el-Muhallemiye" isimli eserinde Abdulkadir Osman, buna dair örnekler getirmekte ve bu hususta şunları söylemektedir: "Örneğin kimsin anlamında (منتنت) kullanılır. (منتنت) ki bu durum Rafi 'i nin de dediği gibi Hicaz ehlinin de yaptığı bir şeydir." (Osman, 2009, s.128). Müellifin işaret ettiği bu durum ve lehçedeki bu farklılık ve özgünlük buradaki dil kültürüne ayrı bir zenginlik katmaktadır.

Yine buradaki lehçede kullanılan şeke' (شقع) = atmak, fırlatmak; itravvah (ترواح) = dinlenmek; hezek (حزق) = sıkıca bağlamak; hebve (هبوة) = kar; darve (دروة) = gök gürültüsü; zekhim (زخم) = çabuk; mı'ıf (معلف) = hayvan yemliği; kışı' (قشع) = (bulutların güneşin önünden çekilmesinden mülhem olarak) görmek; devme (دومة) = ağaç, itşerbek (اتشربق) = boğazına kaçan bir şey sebebiyle nefes almakta zorlanmak; sayfil fekiyr (صيف الفقير) = mevsim şartlarına muhalif olarak soğuk mevsimde yaşanan sıcak günler; mikh ıl-katori (مخ القاتوري) = (Midyat'ın sert taşından mülhem olarak) sert kafalı; zebo'e (زابوعه) = şiddetli fırtına; it'antar (اتعنطر) = (ünlü Muallaka şairlerinden ve aynı zamanda büyük bir savaşçı olan 'Antere'nin isminden mülhem olarak) diklenmek, kabadayılık taslamak anlamında kullanılan bu ve benzeri bir çok kelime ve deyim daha önce de belirttiğimiz gibi bu muntaka dışında yaşayan bir çok Arabin ancak sözlüğe müracaat ederek anlamını bulabileceği kelime ve deyimlerdir.

Yine Arap dilinin hususiyetlerden biri olan ve bir kelimenin birden fazla mânâyâ işaret etmesi, yahut bir nesne ya da varlık için kullanılan farklı ve müteaddid isimlerin olması durumuna buradaki lehçede de rastlamaktayız. Turabdin muntkasında yetiştirilen farklı üzüm türlerine Zeyti (زيتي), Mazruna (مزرונה), Heseniy (حسني), Kerkuşi (كركوشي), Qarfoki (قرفوكي), Sebeqi (سبقي), 'atf (عطف), Bayz ıl-hımem (بيظ الحمام), Xıžrani (خظراني), Şıtvi (شتوي), 'eynverdêni (عين ورداني), Sevdêni (سوداني), 'ınıbılkelbê (عنب الكلبه), Sincêri (سنجري), Ğımrani (حمراني),taifi (طائفي) gibi farklı isimler verilmesi bunun bir örneğidir.

Burada konuşulan lehçenin yüzyıllardır hayatini idâme ettirmesi daha önce de işaret edildiği gibi beraberinde bu lehçeye ait özgün kullanımları da getirmiştir. Örneğin isim ya da kelime tekrarı "bazı" anlamını vermektedir. Diğer Arapça lehçelerde rastlayamadığımız böyle bir kullanıma ancak buradaki lehçede rastlanılabilmektedir. İnsan insan (انسان انسان) = bazı insanlar; yevm yevm (يوم يوم) = bazı günler; mara mara (مرة مرة) = bazı kadınlar gibi kullanımlar buna birer örnektir.

Bazen de diğer dillerle etkileşimin bir sonucu olarak aynı cümle içinde hem fasih Arapçadan hem de aslı Arapça olmayan kelimelere ya da aynı anda hem fasih Arapçada hem de lehçede kullanılan kelimelere rastlamaktayız. Bu yüzden إذا راحت الجعجاقلایش ينفع الرحي (Değirmen olmadıktan sonra dolabın ne kıymeti var)

meselinde olduğu gibi, fasih Arapçadan bir kelime ile fasih olmayan bir kelimeyi aynı cümle içinde bulabiliyoruz (Kuşakçı, 1984, s.555).

Burada konuşulan lehçenin bu özgünlüğünü korumasının ve fasih Arapçadan nüveler taşımasının birçok sebebi vardır. Asırlardır bu mntıkada hayatini devam ettiren geleneksel medrese kültürünün varlığı, yazımızın ileriki kısımlarında farklı bir başlık altında değineceğimiz ve geleneksel olarak her sene düzenlenen panayrlar ve insanların belli günlere has bir araya gelerek kadim Arap kültür ve efsanelerine ait menkıbeleri anlatmaları, günlük hayatta dilden dile dolaşan atasözleri ve deyimlerin muhâfazası bu lehçenin yaşatılmasında rol oynayan etkenlerdir. Hatta buradaki geleneksel medreselerde okuyanlar bugün ancak Moritanya, Arabistan Yarımadasının bazı bölgeleri ve bazı Mağrip ülkelerinde görebileceğimiz vechiyle Arap dili, belâğatı ve bu dilin ince ayrıntılarıyla ilgili silsile halindeki kitapları ezberlemekte ve bu dili sahiplenmektedirler. Buradaki medreselere özgün “luğaz”, “muamma” ve “mermuz” türden sayabileceğimiz kullanımların bulunması bunun bir delilidir. Medreselerde yeni okumaya başlayan şegerd/fekke (فقه/شکرد) diye isimlendirilen talebelerin hasat mevsiminde zekat toplamak niyetiyle uğradıkları köylerden elleri boş döndüklerinde kullandıkları “ize dehele’l-fau fi’l-kafi ve lem yecid ez-zeyne feyekulu kharebellahu elkafe (اذا دخل الفاء في القاف و لم يجد الزين فيقول) = خرب الله القاف = fâ kaf’a girip de zeyn’e nail olmadığında Allah kaf’ı harap etsin, der)” buna bir örnektir. Burada fa’dan kasit fekka (talebe)’dır. kaf’tan kasit karye (القرية) yani köy, zeyn harfinden kasit zekât ve yine kaf harfinden kasit yine karye (القرية) yani köydür.

Bu köklü ve zengin kültürün bir sonucu olarak nadir de olsa bu mntıkada yaşayanların şiir yazdıklarına şahit oluyoruz. Aşağıdaki şiir bunlardan sadece bir tanesidir (Osman, 2009, s.123):

طلو لهاك القمر كيف يمشي على مهلو ضامع بين النجوم و يدور على أهلو
بوابنا حدا بوابكن و حسكن بجي لينا و نحنا على اشغلنا تتشربك ايدينا
مو يكفي تروح و تجي و ايدك على خدك تعشق بنات العرب و اثمان ما عندك

“Şu Ay’a bir bakın nasıl da ağır ağır yürümekte

Yıldızların arasında kaybolmuş akrabalarını aramakta

Kapılarımız kapılarınıza yakın ve sesiniz bize gelmekte

İşimizi yaparken ellerimiz birbirine dolanmakta

Elin yanağında gidip geldiğin yetmez mi

Paran yok ama Arap kızlarına âşık olursun.”

3. Arapların Turabdin Bölgesinde Yaşadığı Köylerin İsimleri

Günümüzde Midyat ve çevresinde yer alan ve Arapça konuşanların yaşadığı köylerin ekseriyeti kadim Arap dil ve kültürünü yansıtan, bir kısmı da Arap

kabilelerinden mülhem isimlerle zikredilir. Bahsimizin bu kısımda söz konusu bu köylerden Mheşniye (مخاشني), Raşdiyye (الرشدية), Kafırhuvar (كفر حوار), Kafır'illeb (كفر علاب), Kafırsalat (كفر سلط), Derizbin (دير زبينة), Kastalune (قسطلونه), Kınderyib (كندة ريب), Ebşe (ابشة), Heldeh (حلده) gibi köy isimleri üzerinde durulacak bu köy isimlerinin kadim Arap dili, kültürü ve bazı kabile isimleriyle olan irtibatı örneklerle izah edilecektir.

Bu köylerden Mheşniye (مخاشني), ismini Beni Tağleb Diyarı'nda yaşayan Arapların Muhaşiniye (المخاشنية) kabilesinden, Raşdiyye (الرشدية) köyü ise Raşidi Kabilesinden almıştır. (Osman, 2009, s.64) Bugün Bağdat yakınlarındaki bir köy de aynı isimle anılmaktadır. “Kafir” ile başlayan mürekkep köy isimlerinde “kafir” sözcüğü Arapçada mezra, ulaşımı zor köy (Vasit,ts,kafir mad.) anlamındadır. Bu isimle başlayan köylerden biri de Kafırhuvar (كفر حوار) köyüdür. Köy isminde geçen huvar (حوار) tabiri Arapçada “beyaz un” anlamına gelmektedir. Yine bu köy Menbec yakınlarındaki bir köyle aynı ismi taşımaktadır (Osman, 2009, s.79). Kafır'illeb (كفر علاب) isminde geçen 'illeb / 'ulleb (علاب) sözcüğü Arapçada mızrak ve kılıç ustası anlamına gelmektedir (Vasit, ts, 'alebe mad.). Oldukça eski dönemlerde kullanılan bu kelime Muallâka Şairlerinden İmriu'l-Kays'ın divanındaki beyitlerde de geçmektedir:

يداعسها بالسهمري المقلب فظل لثيران الصريم غماغم (el-Mustavi,ts,s.79)

Yine bu köylerden Kafırsalat (كفر سلط) isminde geçen salat (سلط) kelimesi küçük mızrak anlamındadır. Luis Şeyho aynı isimle Şam diyarında bir köyün bulunduğunu zikretmektedir. (Osman, 2009, s.80). Kastalune (قسطلونه) köyü ise (قسطل) kelimesinin küçültme ismi olup suyu taşımak için kullanılan taştan ya da betondan mâmul boru anlamına gelmektedir (İsmail ve Osman, 2004, s.105). Kınderyib (كندة ريب) köyü yine mürekkep bir isim olup burada (كندة) tepe ya da yüksek yer anlamında, (ريب) ise korku anlamına gelmektedir (İsmail ve Osman, 2004, s.105). Ebşe (ابشة), Arapça'da “toplanmak, insanların toplanma mekânı” anlamında olup Çad'da aynı ismi taşıyan bir şehir bulunmaktadır (Osman, 2009, s.81). Heldeh (حلده), köyünü diğerlerinden ayıran en bariz özellik ise burada hicri dördüncü yüzyılda inşa edilen ve “mağara camii” diye isimlendirilen ve duvarlarında bazı Arapça yazıların bulunduğu bir caminin olmasıdır.

4.Turabdin Bölgesinde Yaygın Olarak Kullanılan Atasözleri

Bir toplumun sahip olduğu kültür, örf, gelenek ve inançları ile toplumsal hafıza ve ictimâî hayatı hakkında malumat ihtiva eden ve veciz ifadelerle umumi manalara işaret eden atasözleri, Kadim Arap kültüründe önemli bir yere sahipti. Aynı durumu Midyat ve civar köylerde yaşayan Araplarda da müşahede etmekteyiz. Hemen hemen her durum ve olay karşısında burada yaşayan insanlar duygu ve düşüncelerini ifade etmede bu atasözlerinden yararlanmaktadırlar. Bunların bazıları kalıplaşmış, bir kısmı da kadim Arap kültüründe müşahede ettiğimiz vechiyle bir hadiseye binaen söylenmişlerdir. Bunlardan birkaçını zikrederim:

İlbeyt beyt ebune vinnes yitriduna (البيت ببيت أبونا و الناس يطردونا) “Ev babamızın evi, elâlem ise bizi buradan kovma peşinde” (Osman, 2009, s.122). Burada hakkı

olmayan bir şeyi sahiplenme yerilmekte, mevcut düzene aykırı davranmaya karşı bir duruş ve bu duruşun bir ifadesi söz konusudur.

Ed'iy 'ele velediy u akrah liyikul emin (أدعي على ولدي و أكره اللي يقول أمين). "Oğluma beddua ederim, ama âmin diyeni hoş görmem" (Osman, 2009, s.122). Bu atasözünde ise ebeveynin oğullarına olan düşkünlüğü, canlarını sıktıkları durumlarda bile, onlara besledikleri sevgi ve merhamet duygusunun bâki ve kalıcı olduğu ifade edilmektedir.

Lirabbi cemel ti'lli hayt daru (ليربي جمل تيعلي حيط دارو). "Deve besleyen evinin duvarını yükseltsin" atasözünde, kişinin yapacağı işlerde tedbir sahibi olması ve işini güzel yapması öğütlenmektedir.

Ilbasale tıtmashar 'ele's-sume (البصله تتمصخر على الثومه). "Soğan sarımsakla alay ediyor" atasözü, kendi ayıbını görmeden başkasını ayıplayan kişileri kınama söz konusudur.

Ehlil mara fi'l-manzara u ehl'ı-riccel tehti'r-ricil (أهل المره في المنظره و أهل الرجال تحت الرجل). "Kadın tarafının akrabaları ayakaltında, erkek tarafınınsa manzarada (misafirlere tahsis edilen özel oda) oturmakta" (Kuşakçı, 1984, s.559). Burada kadın erkek ayrımcılığına değinilmekte, erkek tarafının el üstünde tutulması eleştirilmektedir.

Ene egeddi u silo yıveddi (أنا اكدي و سلو يودي). "Ben dileniyorum, Silo (Süleyman) alıp götürüyor", atasözünde haksız yere ve emek vermeden elde edilen kazanç yerilmektedir.

Li kul yınhitk u lı moykul yınfitis (ليقول ينهتك و لمويقول ينفتص). "İçini döken rezil oluyor, dökmeyen ise kahırdan ölüp gidiyor" (Tan, 2011, s.423) atasözünde insanları idare etmenin ve eziyetlerine tahammül etmenin zorluğuna işaret edilmektedir.

Veled seniteyn yışid iliydeyn (ولد سنتين يشد الايدين)

"İki yaşındaki çocuk, eli kolu bağıyor" atasözünde ise bu yaştaki çocukların özellikle anneyi işinden gücünden ettiği, iş yapmasına mani olduğu anlatılmaktadır.

'ellemtuhu ılgıdye zıbit ıbyut lıgbar minni (علمتوه الكديه ذبط ابيوت لكبار مني)

"Ona dilenmeyi öğrettim,büyük evleri elimden aldı" atasözü, hak etmediği halde kendisine iyilik yapılan kimsenin nankörlüğüne işaret edilmektedir.

Muallaka şairlerinden Zuheyr bin ebi Sulma şöyle der: (Soyyigit,1993,s.31)

و من يجعل المعروف في غير اهله يكن حمده ذما عليه و يندم

"Her kim iyiliği hak etmeyen birine yaparsa, teşekkür yerine yaptığı bu iyilik ona kınama olarak geri gelir."

Yukarıda zikredilen atasözleri yanında yaşanmış bir hikâyeye, olaya binâen söylenen ve ancak bu hikâye ya da olayın bilinmesi ile anlamı bilinebilecek atasözleri vardır.

Örneğin Araplarda جزء سمنار (Sinimmar'ın Cezası) atasözü, yaptığı iyilik karşısında kötülük bulanlar için kullanılır. Bu atasözünün arka planında yaşanan hikâye şöyle anlatılır: Sinimmar ismindeki Rum bir mimar Kufe'de Nu'man ismindeki bir bey için eşi benzeri olmayan bir saray inşa eder. Sarayın sahibi Nu'man, bu sarayın benzeri yapılmasını diye Sinimmar'ı sarayın damından aşağı atar ve ölümüne sebebiyet verir (Soyyigit, 1993, s.72).

Aşağıda zikredeceğimiz atasözleri bu neviden olup her birinin yaşanmış bir olay ya da hikâyesi bulunmaktadır:

Tışhed bakbokıt ılmatar (تشهد بقبوقة المطر)

“Yağmur damlaları şahit olur” atasözünde kişinin söylediği yalanların eninde sonunda ortaya çıkacağı hakikatine vurgu vardır. Buna dair anlatılan hikâye şu şekildedir: Adamın biri bir cinayet işler ve eve gittikten sonra durumu hanımına anlatır. O sırada hanımı evin önündedir ve dışarıda yağmur yağmaktadır. Kadın yere düşen yağmur tanelerine bakarak, bunlar senin cinayetine şahitlik edeceklerdir, der. Hanımının söylediklerini gülümseyerek ve alay ederek karşılayan adam bir gün sonra arkadaşlarıyla köy odasında otururken gülmeye başlar. Sebebini soran arkadaşlarına, geçenlerde hanımın bana yağmur tanelerini göstererek, bunlar senin işlediğın cinayete tanıklık edeceklerdir, dedi, der. Adam böylelikle cinayetini bilmeyerek de olsa itiraf etmiş olur.

Sebbıt siltane nehruz kefel iccem' u beket il'arus (سبت سلطانة نهروز قفل الجمع و بقت العروس)

“Sultan Nehruz'un haftası, herkes öldü gelin kaldı” atasözü soğuk günlerin, özellikle zemheri soğuşunun yaşandığı haftayı ifade etmek için kullanılır. Şöyle bir hikâyesi vardır: Zemheri soğuşu diye isimlendirilen soğukların yaşandığı bir dönemde, köyün birinden bir grup, Sultan Nehruz ismindeki gelini ata bindirmiş yolda giderken donma tehlikesi geçirir. Gelin emanet olarak addedildiğinden ve kendisine büyük kıymet verildiğinden o kâfilede bulunanların hepsi donmaması için üzerlerindeki kalın giyecekleri çıkararak gelinin üzerine atarlar. Neticede gelin dışında kâfilede bulunanların hepsi donarak ölür.

5.Turabdin Bölgesinde Yaşayan Arapların Yaygın Olarak Kullandığı Deyimler

Turabdin Mıntıkasında yaygın olarak kullanılan deyimlerin ekseriyeti buradaki Kùltü diye isimlendirilen lehçeye özgün olan ve buranın kùltür ve geleneklerine dair nüveler ihtiva eden deyimlerdir.

Mec fi cıldu (ماج في جلده) deyimi, içinde bulunulan sıkıntılı durumu, kısıtlanma durumunu ifade etmektedir.

It'antar 'ele filen (اتعنطر على فلان) deyimi, birine kabadayılık taslamak, diklenmek anlamındadır ve bu mıntıkada yakın dönemlere kadar yaşatılan bir gelenekten doğmuştur. Kadim Arapların geçmişte yaptığı gibi haftanın belli bir günü insanlar bir araya gelir ve Cahiliye Dönemi şairlerinden 'Antere'nin kıssalarını anlatırlardı.

Sözkonusu kişinin kahramanlığı ve savaşçı kişiliğinden mülhem olarak bu kişinin ismi bir deyimde dönüşmüştür.

Lemme iddiyk yıbiz (لما الديك يبذ)= horoz yumurtladığında anlamında olup muhâl bir durumu ifade etmek için kullanılır. Kadim Araplarda bunu ifade etmek için, "devenin iğne deliğinden geçmesi" deyimini kullanılmıştır.

Fı eykhr ıddınye (في اخر الدنيا)= dünyanın diğer ucunda, deyimini uzaklığı ifade etmede kullanılır.

Mihhl katori (مخ القاتوري)= taş kafalı anlamında olup, Midyat ve civarında çıkarılan ve sertliğiyle meşhur taştan mülhem olarak kullanılmıştır.

6.Hayali şahsiyetler

Çocuklara masal anlatırken, muhtemel bir tehlikeden muhafaza etmek gibi durumlarda hayali şahsiyet isimleri kullanılır.

"*endebol* (عندبول)" çocukları herhangi bir durumdan sakındırmak ve korkutmak için kullanılır. *Şeyho salabo*'nun kuyunun derinliklerinde yaşayan ve elindeki çengelle kuyunun ağzından aşağıya bakan çocukları kuyuya çektiği anlatılır ki böylece çocukların kuyuya yaklaşmalarına mani olunur. *Şeykh ebu Tantur* çocuklara söylenen ninni ve şarkılarda zikredilir.

7.Turabdin Bölgesinde Yaşayan Batıl İtikad ve Gelenekler/İnançlar

Meskûn oldukları muhitlerde Muhallemlerin gerek kadim Arap kültür ve geleneklerinden tevarüs ederek aktardıkları, gerekse aynı mıntıkada birlikte yaşadıkları farklı din ve toplumlardan etkilenecek şekilde yaşattıkları inançlar bulunmaktadır.

Koçoğlu (2008, s.14), batıl inançları, "*genellikle kendisinden zuhur ettikleri toplumun dünya görüşünü, sosyal yapısını, ahlak ve değer yarğılarını izah ve temsil eden hurafeler, uzak bir geçmişi olan ve sosyal, dini ve insani arka planı olan kabullerdir*" şeklinde tanımlar. Gerek İslam öncesi Cahiliye dönemi gerekse İslam sonrası Arap toplumlarında yaygın olarak hurafelere rastlamak mümkündür. Burada kadim Arapların sahip oldukları ve yakın geçmişe kadar bölge sakinlerinin günlük hayatlarında örneklerine rastladığımız inanç ve hurafelerden birkaçına değineceğiz.

7.1.Diş Değiştirme Merasimi

Araplar, çocukları diş değiştirdikçe yeni çıkan dişleri baş ve şahadet parmakları arasına alıp "bundan daha güzeliyle değiştir" (خذني ضرس الحمار واعطيني ضرس الغزال) diyerek güneş ışığına doğru atarlar böylece yeni dişlerin doğru ve sağlam çıkacağına ve çocuklarının, yaşadıkları müddetçe diş ağrısı çekmeyeceklerine inanırlardı (Çağatay, 1982, s.139). Buna benzer bir gelenek bugün olmasa bile yakın geçmişe kadar Midyat halkı arasında yaygın olarak yaşatılan adetlerden bir tanesiydi.

7.2.Kız Çocuklarına Karşı Takınılan Tutum

Yine İslamiyet öncesi Cahiliye toplumunda cemiyetten dışlanan ve hüsn-ü kabul görmeyen kız çocuklarının maruz kaldıkları muâmeleye, nadir de olsa buralarda da rastlanmaktadır. Bu bölgede kullanılan *تکبر حيه و لا تکبر بنت بنيه* (Yılan büyütme kız çocuğu büyütüp beslemekten iyidir) atasözü (Kuşakçı, 1984, s.558), bu duruma işaret etmektedir.

7.3. Cım'ıt Meryem İnanıcı

Sabiîler, Sümerler ve Babilliler gibi kadim din ve kültürlerde de rastladığımız senenin belli bir gününü uğursuz sayma inancına burada da rastlamaktayız. Bu gün, özellikle senenin en soğuk döneminin yaşandığı ve “zebo’et (زبوعات)” diye isimlendirilen fırtına ve kasırgaların olduğu Çarşamba gününe denk gelir. Hatta bu günün uğursuzluğuna inanan birçok kişi evinden çıkarak köyün dışına bir yere gitmekte, bazıları da evin kapısından dışarı çıkmamayı tercih etmektedir.

7.4. Yıldız Kaymalarına Anlamlar Yükleme

Kadim Araplar yıldız kaydığında bunu büyük bir adamın ölmesine ya da dünyaya gelmesine bağlarlardı (Şibli, 2009, s.119). Benzer bir duruma bu mıntıkada yaşayan Arapların da geleneğinde rastlanmakta, yıldız kayması esnasında “ce ecel vehid lıkh- مات واحد (Biri daha eceli gelmiştir.)“ yahut “met vehid واحد (Biri daha ölmüştür.)“ demek suretiyle tepkilerini dile getirirler.

8. Günlük yaşam

8.1. Misafirperverlik Geleneđi

Misafir ağırlama ve misafiri ağırlamakla iftihar etme kadim Araplarda olduğu gibi burada yaşayan Arapların da iftihar ettikleri bir durumdur. M.Şemsettin Günaltay “İslam Öncesi Arap Tarihi” isimli kitabında Araplarla ilgili şunları söyler (2006. s.25): “*Misafire ikram, zayıfları koruma, sözünde durma, cesaret ve sadakat, sığınanları düşman dahi olsa himaye Arapların aynı niteliklere sahip oldukları ortak yüksek meziyetlerdir.*” “Hz. Muhammed ve Arap Kültürü Dönemi” isimli eserinde August Bebel benzer bir durumu işaret etmektedir: “*Araplarda konukseverlik kutsal olduğu kadar zedelenmesi neredeyse olanaksız bir davranış olarak kabul görüyor, konukseverliğe ters düşen davranış en utandırıcı ayıplardan addedilirdi.*” (Bebel, 1997,s.18)

Misafir ağırlama esnasında bazı ritüellere uyulur. Örneğin çok gerekli olmadıkça misafire nereden geldiği ve hatta kim olduğu hususunda bile soru sorulmaz. Yine toplu misafir ağırlamalarda yapılan ikramlarda sağdan başlamak esastır ve bu durum Kadim Arapların kültüründe yer alan aksi bir tutumun sergilenmesi durumunda ayıp sayılan bir durumdur.

Muallaka şairlerinden ‘Amr bin Kulsum muallakasında şöyle der:

صینت الكأس عنا أم عمرو و كان الكأس مجراها اليمين

“Ey Ummu Amr! Kadeh sağdan dağıtılmaktayken (soldan dağıtmaya başlayarak) atladın bizi” (Demirayak, 2009, s.214; Soyyiđit, 1993, s.55).

8.2. Kız İsteme/Evlilik Merasimi

Kız isteme, kına gecesi, evlilik merasimi gibi evliliğe varan yolun her merhalesinde farklı ritüeller uygulanır. Bu uygulamaların çoğunda yine kadim Arap kültürünün izlerine rastlamaktayız.

Kız isteme merasimi eski Araplarda olduğu gibi khıtbe (خطبة) diye isimlendirilir (Soyyigit, 1993, s.68; Sarıçık, 2004, s.259; Osman, 2009, s.120) ve hemen hemen aynı merhalelerden geçmektedir. Gerek İslam öncesi ve gerekse Sonraki dönemlerde de rastladığımız khıtbe (خطبة) merasiminde damat adayı kız istemeye gider. Bu isteme ve olumlu ya da olumsuz cevap verme ritüelleri farklı şekillerde tezahür etmiştir:

Avcılıkla geçinen bedevi Araplarda damat adayı elindeki avı getirir ve kızın evinin önüne bırakır ve kızın bu avı kabul etmesi damat adayını kabul etmesi anlamına gelir. Bazen de damat adayı kızın evine gider. Kendisine meyve ve benzeri tatlı yiyecekler takdim edilmesi kabul görmesi anlamını taşır (et-Turmanini, 1984, s.53).

Kız Kına gecesi (الحنة) yine kız ve erkek tarafı bir araya gelir kına yakarak kendilerine has şarkılar teğanni ederler:

الليلة الليلة و الليلة الحنة و غدا من الصبح تنودي الكنة (Osman, 2009, s.120)

“ Bu gece bu gece kına gecesi, yarın sabah ise gelini götürme zamanı”

Damat tarafı gelini babasının evinden çıkaracağı zaman (الخلعة) diye isimlendirilen hediye babından para takdim etmek zorundadır. Gelin evin çıkışında damadın akrabaları tarafından şu sözlerle karşılanır:

جيبو الفرس و علوا الحقيبة و عينكن على العروس لا تطلع غريبة

“ Atı getirin ve kuşanın, gözüntüz gelinde olsun yabancılık çekmesin”

Gelin tarafı mukabelede bulunur:

قلبي روابي سود و انشلو دموعي و بين على أمي دخولي و طلوعي

“ Yüreğim sızlamakta ve gözlerim yaşarmakta, eve girişim ve çıkışım annemin gözü önüne gelir.”

Bu mukabeleye yine damat tarafı cevap verir:

عزّي لبيت الاحمى عزّي حموكي و لا تودين الأخيار لأمكي و أبوكي (Osman,2009,s.121)

“ Hadi kayınpederinin evine ve ona kıymet ver, sakın oradan anne babana sözü taşıma”

Diğer kültürlerle hızlı bir etkileşimin yaşanmasına rağmen Muhallemlerin düğün adetlerinde de kadim Arap kültürünün izlerini görmekteyiz.

Düğün merasimi (دعوة) ya da (دعوي) diye isimlendirilir. Her iki isim de (دعا) fiilinden alınmış olup düğün merasimine davet etme olayı vuku bulduğundan bu ismi almıştır. (İsmail, Hasan; Osman, Abdulkadir, 2004, s.259)

8.3. Panayır Kültürü

Cahiliyye Dönemi Arapları senenin farklı dönemlerinde farklı panayırlarda toplanır, alış-veriş yapar, şiir yarışmaları düzenlerlerdi. Buna benzer duruma Midyat'a yakın Damis ebu'l-Hevl'e ait olduğu söylenen bir ziyaretgah olan Şeyh Eles'te rastlamaktayız. Burada senenin belli bir günü civar köylerden insanlar toplanır, kurban keser ve özellikle tasavvufi şiirler okumaktadırlar.

8.4. Çocuklara söylenen ninni/şarkılar

En eski dönemlerden beri folklorik bir değer olarak varlığını sürdürmüş ve çocukları uyutma ya da eğlendirme amaçlı söylenen, bazen de hayata dair bazı öğretileri çocuğa aşılama olan çocuk şarkıları, yazarı/söyleyeni belli olmayan ve toplumdan topluma farklılık arz eden söyleyişleri olan şarkılardır. Bunlar aynı zamanda toplumun ya da ailenin sahip olduğu kültür, gelenek ve inanışlar hakkında da bizlere bilgi vermektedir.

Ahmet ebu Sa'd, "Eğani Tarkiys el-Etfal 'inde'l-'Arab" adlı eserinde bu tür söylencelerin ortaya çıkma sebeplerini insanların tabii olarak fitratlarında barındırdıkları müziğe karşı bir meyil olması, "çocukları uyutma ya da eğlendirme isteği gibi sebeplere dayandığını söyleyerek Mısır'da yaygın olarak söylenen bir söylenceyi aktarır. (ebu Sa'd, 1982s.21)

نينا نام نيننام

و ادبح لك جوزين حمام

Yine bu amaçla yani çocuklarını uyutmak için Irak'lılar şu ninniye söylerler:

دلّل لولّ دلّل لولّ يا ولد يبيءني دلّلون

(ebu Sa'd, 1982s.23) لولّ لولّء يا قمبر هسا تعيش و تكبر

Aynı şekilde Muhallemlerin yaşadığı mntıkada çocukları eğlendirmek ve bazen de uyutmak için şu ninni söylenir:

الله حي بلاد الشام

كان في جوز كان في رمان

كان في بيظات العصفور

كان في شيخ أبو طنطور

"Allah Hayy'dir.

Şam diyarlarından birinde

Ceviz ve nar ,

Serçe kuşu yumurtası ve ebu Tantar isminde biri varmış”

8.5.Ölüm ve Kayıp İlanları

İslam öncesi dönemde daha çok savaş ilanı ya da ölen birinin adı zikredilerek taziye için duyuru yapılması şeklinde uygulamasını gördüğümüz ilanların burada farklı vesilelerle yapıldığını görmekteyiz. Kaybolan birini ya da bir eşyayı arama, umumu ilgilendiren bir durumla ilgili yakın muhitte bulunanları bilgilendirme, ölümü haber verme gibi durumlarda bu ilanlar yapılmaktadır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi İslam öncesi dönemde Araplar birinin ölümünü haber vermek için çarşı-pazara birini gönderir ölen kişinin ölümünü ilan ederlerdi.(Ateş,1996,s.)

Bu tür ilanların bir durumu izhar etme, insanları bir konuda bilgilendirmenin ötesinde müşterek bir mıntıkada yaşayan insanları sevinçte ve tasada birleştirdiği, birbirinden haberdar ettiği ve ictimâi birlikteliği sağladığı görülmektedir.

8.6.Lakap/ Aile isimleri

Gerek İslam öncesi gerekse İslam sonrası Arap toplumunda yaygın olarak kullanılan ve yüzyıllar boyu hayatîyet ve mevcudiyetlerini sürdüren kabile isimleri yanında her ailenin bilindiği tanındığı bir ismi vardı. Turabdin mıntıkasında da çoğu ailenin bilindiği, tanındığı bir aile ismi bulunmaktadır.

Beyt Zırkı, Beyt Melleviye, Beyt Bındık, Beyt 'ennuş, Beyt zelho gibi.

Bunlardan bazıları ailenin iştiğal ettiği mesleği ile ilgili, bazıları dede isminden, bazıları ise bir ayıp ya da kusuru ifade etme babından kullanılır.

Sonuç

İslam öncesi dönemde Bekir bin Vail, Şeybenliler, Tay ve Cuburiler gibi Arap topluluk ve kabilelerinin Yukarı Mezopotamya ile İdil ve Midyat çevrelerine yerleştiklerini zikreden tarihçiler bu topluluk ve kabilelerin ikinci dönemde yani İslami fetihler döneminde özellikle Turabdin bölgesine yerleştiklerini ve bu dönemin miladi 639 yılına denk geldiğini kaydetmektedirler. Buraya yerleşen Arapların ekseriyeti Beni Muhalleme kabilesine dayandırıldıklarından gerek Arap kaynaklarında gerekse Süryani ve Müsteşriklerin eserlerinde “Muhallemler” diye isimlendirilmişlerdir. Bu isim zamanla halk arasında Mhellemi, Mihellemi gibi farklı şekillerde kullanılmıştır. Muhallemler, yerleştikleri mıntıkada farklı kültür, dil ve dinlerle karşılaşmalarına ve bu farklı din ve kültürlerle henüz yeni tanışmalarına rağmen uyum sağlamakta zorlanmamış bunun yanında kadim Arap kültürüne ait dil, gelenek-görenek, kültürlerini yaşatmışlardır. Günümüze kadar yaşatılan ve “qıltu lehçesi” diye de isimlendirilen ve fasih Arapçaya çok yakın olan bir lehçe ile konuşmaları bunun delilidir.

Bunun yanında geçmişten miras aldıkları gelenekleri de yaşatmış, kendilerine has bir yaşam tarzı sergilemişlerdir.daha önce de değindiğimiz gibi köklü ve zengin bir dil olan Arapçayı yüz yıllardır yaşatmaları,üstelik kendi gelenek ve kültürlerine ait

ıstılahları da buna ekleyerek farklı ve zengin bir lehçeye dönüştürmeleri bunun bir kanıtıdır.aynı durumu,yani dile ait kültür ve emarelerin sadece lehçede kalmayıp günlük hayata dair yüzlerce deyim ve atasözünün dilden dile dolaşması,yine köy adlarının çoğunun anlamının kadim Arap diline ait nüveler taşıması bunun bir örneğidir.

Yine Kadim Araplarda rastladığımız cömertlik,söze ve ahde vefa,misafirperperverlik gibi güzel hasletlerin yaşatılması ve Cahiliyye döneminde rastladığımız vechiyle senenin belli günlerinde panayırların düzenlenmesi,kadim Araplarda rastladığımız kabile ve aile isimlerinin burada da yaygın olması kadime ait kültürün gündelik hayata yansımalarının birer örneğidir.

Kaynakça

- Afram, İgnatius, (1963), *Tarih Tur 'Abdin*, (yayınevi bilinmiyor), Bağdat.
- Ateş, Ali Osman, (1996), *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehli Kitap Örf ve Adetleri*, Beyan Yay., İstanbul.
- Bebel Auguste, (1997), *Hız. Muhammed ve Arap Kültürü Dönemi*, Alan Yay., İstanbul.
- Bergstrasser, Gotthelf, (2006), *Sami Dilleri Tarihi*, (Hulusi Kılıç, Eyüp Tanrıverdi çev.), Anka Yay., İstanbul
- Çağatay, Neşet, (1982), *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yay., Ankara
- Demirayak, Kenan, (2009), *Arap Edebiyatı Tarihi.1-Cahiliye Dönemi*, Fenomen Yay., Erzurum
- Ebu Sa'd, Ahmet, (1982), *Eğani Tarkiys el-Etfal 'inde'l-'Arab*, Dar el-İlm li'l-Melayin, İskenderiyye
- Günaltay, Mehmet Şemsettin, (2006), *İslam Öncesi Arap Tarihi*, Ankara Okulu Yay., Ankara
- İmam-ı Şibli, (2009), *Cinlerin Esrarı*, (Muhammed ferşad terc.), Saray Dağ., İstanbul,
- İsmail, Hasan; Osman, Abdulkadir, (2004), *el-Muhallamiyya*, Daru'l-Mellah, (yayınevi bilinmiyor)
- Koçoğlu, Kıyasettin, (2008), *21.yy.Türkiye'sinde Hurafeler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara
- Kuşakçı, Yusuf, (1984), *el-Emsal eş-Şe'biyye el-Halebiyye ve Emsal Mardin*, el-Mektebetu's-Suryaniyye, Matba'atu'l-Ihsan, Halep
- El-Mustavi, Abdurrahman, (2004), *Divanı İmrîi'l-Kays*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut
- Et-Turmanini, Abdüsselam, (1984), *ez-Zevac 'inde'l-'Arab fi'l-Cahiliyyeti ve'l-İslam*, Alemu'l-Ma'rife, Kuveyt
- Osman, Abdulkadir, (2009), *'Arab Tur 'abdin*, Daru'l-Mellah, (Yayın yeri bilinmiyor)
- Sarıcı, Murat, (2004), *İnanç ve Zihniyet Olarak Cahiliye*, Nesil Yay., İstanbul
- Sasse, Hans-Jürgen, (1971), *Linguistische Analyse des Arabischen Dialekts der Mhallamiye in der Provinz Mardin*, (Yayınevi bilinmiyor), Berlin
- Soyyigit, Osman Zeki, (1993), *el-Edebu'l-'Arabi*, Marmara Ün. İlahiyat Fak. Yay., İstanbul
- Tan, Altan, (2011), *Turabidin'den Berriyye-Aşiretler, Dinler, Diller ve Kültürler*, Nubihar, İstanbul.
- Yousif, Ephrem-İsa, (2011), *Mezopotamya'nın Yıldız Şehirleri*, (Nihat Nuyan çev.), Avesta yay., İstanbul